Araştırma Makalesi/Research Article

İhracata Dayalı Büyümede Kurumların Rolü: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği[1]

Hamza ÇEŞTEPE[*]
Hilal YILDIZ[**]
Gizem MUKİYEN AVCI[***]

Öz

Çalışmanın amacı ihracat büyüme ilişkisinde kurumsal faktörlerin rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada, 42 gelişmekte olan ve 33 gelişmiş ülke için 1985-2014 döneminde dinamik panel veri üzerinde sistem GMM tahmin yöntemi kullanılmıştır. Bulgularda, öncelikle her iki ülke grubunda da ihracat ve iktisadi büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu; bunun yanında ülkelerin kurumsal yapısındaki bir iyileşmenin söz konusu ilişkiyi daha da güçlendirdiği görülmüştür. Kurumsal alt bileşenler özelinde ise her iki ülke grubunda dinsel çatışmasızlığın diğer kurumsal değişkenlere kıyasla daha öncelikli olduğu; ayrıca gelişmekte olan ülkelerde hukuk ve düzen, gelişmiş ülkelerde ise sosyoekonomik koşullar alanındaki kurumsal düzenlemelerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İhracata Dayalı Büyüme, Kurumsal İktisat, Dinamik Panel Veri, Sistem GMM*

[1]Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projeleri Komisyonu Başkanlığı tarafından BAP/2016-29690756-02 numaralı proje ile desteklenen "İhracata Dayalı Büyümede Kurumların Rolü: Dinamik Panel Veri Analizi" başlıklı tezden üretilmiştir.

[*]Prof.Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, hcestepe@beun.edu.tr; https://orcid.org/0000-0003-1541-5703

[**]Prof.Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF, Ekonometri Bölümü, hilalyildiz@sakarya.edu.tr; https://orcid.org/0000-0001-9841-9130

[***]Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, gmavci@beun.edu.tr; https://orcid.org/0000-0002-9096-9290

Makalenin Gönderilme Tarihi: 30.04.2019 **Kabul Tarihi:** 28.02.2020

Role of Institutions on Export Led Growth: The Cases of Developed and Developing Countries

Abstract

The aim of the study is to investigate the role of institutional factors on the relationship between exports and growth. In the study, the system GMM estimation method is used on dynamic panel data for 42 developing and 33 developed countries during the period of 1985-2014. Findings show that there is a significant and positive relationship between exports and economic growth in both country groups, and an improvement on the institutional structure of countries will further strengthen this relationship. In terms of institutional sub-components, it is observed that religion deconfliction is more important than other institutional variables in both country groups; and institutional arrangements on law and order for developing countries while socioeconomic conditions for developed countries are revealed to be more useful for that relationship.

Keywords: *Export Led Growth, Institutional Economics, Dynamic Panel Data, System GMM*

JEL Classification Codes: *O43, F14, C33*

Giriş

Ülkeler arası gelir farklılıkları nedenlerinin ve buna bağlı olarak iktisadi büyümenin temel kaynaklarının ne olduğu sorusu, büyüme teorilerinin temel alanını oluşturmaktadır. İktisadi büyüme teorilerinde genel anlamda büyümenin kaynağı olarak yatırım, teknoloji, fiziki ve beşeri sermaye birikimi görülmekte; bunun yanında ülkelerin coğrafi konumları, dış ticarete katılma durumları, inançları, karar alıcılarının kültür ve davranışları ile kurumsal yapılarının büyüme süreci üzerinde önemli etkisi bulunduğu ileri sürülmektedir.

Ülkelerin iktisadi büyüme süreçleri üzerinde önemli etkisi bulunduğu belirtilen faktörlerden birisi de dış ticarettir. Dış ticaretin ve özellikle ihracatın pek çok kanaldan iktisadi büyüme üzerinde etkisi söz konusudur. Bu kapsamda ihracat, öncelikle yerli mallara olan dış talepteki artışa bağlı olarak üretim artışına ve iktisadi büyümeye neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ihracat, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan mallarda ülkeye rekabet avantajının sağlanması, pozitif ölçek ekonomilerinden yararlanılması, üretimde uzmanlaşmaya gidilmesi, kaynak dağılımında etkinliğin gerçekleştirilmesi yoluyla iktisadi büyüme üzerinde etkili olmaktadır. Son olarak ihracatın, ülkelerin sermaye ve ara malı ithalatına dayalı üretim süreçlerinin finansmanı için gerekli olan döviz girişi teminini ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomileri ile entegrasyonunu sağlaması yoluyla da ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmaktadır (Panas ve

Vamvoukas, 2002:731; Abou-Stait, 2005:1; Awokuse, 2006:593; Awokuse, 2008:162; Ojeaga vd., 2014:585).

Gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerin iktisadi büyüme süreçlerinde dünya ekonomileriyle entegre olabilmek ve dış piyasalar ile rekabet edebilmek için korumacı politikalar yerine gerçekçi kur politikaları, ihracat sübvansiyonu ve gelişmeye açık olan endüstrilerin desteklenmesi gibi ihracatı ve ekonomik büyümeyi arttırmaya yönelik politikalar izlediği görülmektedir. Ancak, ihracata ilişkin söz konusu politikalar ihracatın ekonomik büyüme üzerinde beklenen etkiye ulaşılmasında bazı ülkelerde tek başına yeterli olamamaktadır.

Benzer dış ticaret politikaları izlemelerine rağmen ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde dış ticaretten sağlanan yararın farklı olması, bu farklılığın neden kaynaklandığı sorusunu akla getirmektedir. İktisadi büyüme literatüründe kurumsal iktisatçılar tarafından ortaya konulan görüşler, söz konusu durumun ülkelerin kurumsal yapılarındaki farklılıklarından kaynaklanabileceği yönündedir. Güçlü bir kurumsal yapının varlığının, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki beklenen katkısının sağlanmasında önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir. Böyle bir durumda ülkelerin dışa açık ticaret politikalarının güçlü kurumsal yapıyı sağlamaya yönelik politikalar ile desteklenmesi gerekmektedir.

İhracata dayalı büyüme hipotezi, büyümenin kaynaklarından biri olarak dış ticaretin rolünü ortaya koyan önemli teorik yaklaşımlardan biridir. Literatürde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak, bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda ülkelerin kurumsal yapısının göz ardı edildiği ve analizlerde kurumsal faktörlere yer verilmediği görülmektedir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler üzerine ampirik analize dayalı bu çalışma ile literatürde tespit edilmiş olan söz konusu eksikliğin giderilmesi hedeflenmektedir.

İhracata dayalı büyüme modelinde kurumların rolünün 42 gelişmekte olan ve 33 gelişmiş ülke örneğinde 1985-2014 dönemi için araştırıldığı çalışmada, araştırma yöntemi olarak dinamik panel veri modeli üzerinde sistem GMM tahmin yöntemi kullanılmıştır. Her iki ülke grubu için ayrı ayrı gerçekleştirilen analizlerde kurumsal alt bileşenlerin bireysel etkilerini inceleyebilmek için de 12 farklı alt bileşenin ele alındığı 12 farklı model kullanılmıştır.

Temel olarak iki ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisine ve bu ilişkide kurumların rolüne yönelik teorik bilgiler verilmekte, ardından konuyla ilgili daha önce yapılmış olan ampirik literatür çalışmaları ele alınmaktadır. İkinci bölümde, söz konusu ilişki ampirik olarak test edilmekte ve elde edilen bulgular değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel sonuçları yer almaktadır.

1. Teorik ve Ampirik Literatür

Geleneksel büyüme teorilerine göre iktisadi büyüme, ülkenin fiziki ve beşeri sermaye birikiminin yanı sıra teknolojik gelişme düzeyine bağlıdır. Ancak, bazı ülkelerin diğer ülkelere kıyasla daha fazla sermaye birikimine sahip olması ve daha hızlı teknolojik ilerleme göstermesi, ülkeler arasındaki söz konusu farklılıkların nedenlerinin araştırılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda, iktisadi büyümenin temel belirleyicilerine yönelik başta Rodrik vd. (2002) olmak üzere bazı çalışmalar (Alcala ve Ciccone, 2004; Dollar ve Kraay, 2003) coğrafya, ticaret ve kurumların sermaye birikimi ve teknoloji kanalları yoluyla iktisadi büyüme üzerinde dolaylı etkide bulunduğunu göstermiştir.

Coğrafya ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde; iklimi ve doğal kaynak donanımı, tarımsal verimliliği, beşeri kaynak kalitesi, hastalık riski, ülkeler arası mal-hizmet taşıma maliyeti ve teknoloji yayılımı kanalıyla önemli rol oynamaktadır. Benzer bir şekilde neoklasik büyüme teorileri ve yeni dış ticaret teorilerinde iktisadi büyümenin temel kaynaklarından biri olarak görülen dış ticaret; ülkeler arası açıklığın artması, ticari serbestleşme, teknolojinin yayılması, uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri gibi kanallarla iktisadi büyüme üzerinde etkili olan bir faktördür. Son olarak kurumsal kalite ise ekonomide güven ortamının sağlanması ve benzer kurumsal yapıya sahip ülkelerin ekonomik faaliyetlerde bulunmasını teşvik etmesi nedeniyle iktisadi büyüme üzerinde etkili olan bir faktör olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar söz konusu değişkenlerden biri ya da hepsi ayrı ayrı ülkelerin gelir farklılığını açıklama gücüne sahip olsa da değişkenlerin eş anlı olarak birbirlerine karşı etkilerinin incelenmesi son derece önemli görülmektedir.

İktisadi büyüme teorilerinden hareketle ülkeler arası gelir farklılıklarının açıklanmasında ülkelerin emek, sermaye, girişimci ve teknoloji donanımlarının ve bunların yanı sıra coğrafi konumlarının, dış ticarete katılma durumlarının, inançlarının, kültürel yapılarının ve karar alıcıların davranışlarının ve kurumsal yapılarının etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda küreselleşme olgusunun yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz dünyasında ülkelerin iktisadi büyümeyi sağlayabilmek üzere çeşitli dış ticaret politikaları ürettiği görülmektedir. Ülkelerin gelirlerini arttırmak amacıyla uyguladıkları dış ticaret politikaları ülkelerin yapısı, ekonomik karar alıcıların uygulamaları ve ele alınan dönemler gibi çeşitli faktörler göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Genel anlamda ülkelerin büyük bir çoğunluğunun, büyümeye sıkı korumacı ticaret politikaları uygulayarak başladığı, belirli bir büyüme düzeyine ulaştıktan sonra ise korumacı politikaları azaltarak dışa dönük ticaret politikaları izledikleri görülmektedir (Rodrik, 2009:225-228).

Dış ticaretin iki ayağından birini oluşturan ihracat, ülkelerin üzerinde önemle durduğu bir konudur. İktisadi büyümeyi etkileyen temel faktörün ihracat olduğu görüşünü savunan İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinde (İDBH) çeşitli ekonomi ve maliye politikaları aracılığıyla ihracat sektöründe

yatırım ve üretim artışının sağlanması amaçlanmaktadır. İDBH'ye göre ihracattaki artış, verimlilik artışına yol açarak iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre ihracat artışı, ülke içinde üretilen mallara olan talebin ve böylece reel üretimin artmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra ihracattaki bir artış, ihraç ürünlerinin üretiminde uzmanlaşmaya gidilmesini sağlayarak ihracat sektöründe verimlilik artışını da beraberinde getirmektedir. Böyle bir durumda, göreli olarak daha verimsiz olan ihracat dışı sektörden, daha yüksek verim sağlanan ihracat sektörüne kaynak aktarımı üretim artışına olumlu yansıyarak iktisadi büyümeyi arttırmaktadır. Bu etki Verdoorn Yasası olarak da bilinmektedir (Verdoorn, 1949). Dışa açık ticaret politikaları beraberinde yaparak öğrenmeyi, ileri teknolojilere ulaşım imkânını ve daha iyi yönetim uygulamalarını mümkün kılarak verimlilik artışına katkı sunmaktadır. Öte yandan ihracat artışı, iç talebe cevap vermek için gerekli olan ithal girdi talebinin karşılanmasındaki döviz ihtiyacını da karşılayarak üretim artışını sağlamaktadır. Dışa yönelimli politikalar büyüme için dış kaynak kullanımı ve borç servisinden yararlanılması imkânı tanıyabilir. İhracatın teşvik edilmesi, aynı zamanda yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olan denetimleri de ortadan kaldırabilecek bir uygulamadır (Giles ve Williams, 2000:263).

Dış ticaret ve büyüme ilişkisi üzerine son yıllarda yapılan çalışmalar bu ilişkide kurumların da önemli rolü olduğunu ileri sürmektedir. Kurumsal iktisat savunucuları işlem maliyetleri (Coase, 1937; Coase, 1960; North ve Wallis, 1994), eksik sözleşmeler (Akerloff, 1970; Brousseau ve Glachant, 2004), mülkiyet hakları (Coase, 1959; Coase 1960) ve sınırlı rasyonalite (Simon, 1955) kavramlarının ekonomik performans üzerinde önemli etkilerinin bulunduğunu savunmaktadır. Genel anlamda özel mülkiyet hakkının olmadığı, insanların ekonomik konularda istedikleri kararları alamadığı, ticaretin sınırlandığı, yönetimde belirli bir grubun çıkarlarının gözetildiği, halkın söz hakkının bulunmadığı, tarafsız hukuk sisteminin uygulanamadığı ve gerekli kamu hizmetlerinin belirli bir zümrenin çıkarları doğrultusunda dağıtıldığı durumlarda dış ticaret ve ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesi beklenmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2012:73-76). Genel anlamda uzun dönemde kurumların, insanlar arasındaki karmaşık ilişkide işbirlikçi çözümler geliştirilmesine uygun ortamlar sağlayarak; siyasi, ekonomik veya toplumsal teşvik unsurları doğrultusunda evrimleşerek ve teknoloji, değişim, dönüşüm ve üretim maliyetleri üzerinde etkili olarak ekonomik performansı olumlu yönde etkileyeceği görüşü desteklenmektedir (North, 2010:10-13).

Literatürde kurumlar ve büyüme ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma (Barro, 1994; Knack ve Keefer, 1995; Leblang, 1996; Rodrik, 2000; Butkiewicz ve Yanıkkaya, 2006; Law vd., 2013; Artan ve Hayaloğlu, 2014; Şahin, 2018 vb.) bulunmaktadır. İhracat ve büyüme ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısı da oldukça fazla olmasına rağmen (Jansen ve Nordas, 2004; Levchenko, 2010; Faruq, 2011; Mehrara ve Keikha, 2013; Ojeaga vd.,

2014; Zeynalov, 2016 vb.) dış ticaret, kurumlar ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele alan az sayıda çalışma söz konusudur. İlgili çalışmaların en önemlileri Rodrik vd. (2002), Dollar ve Kraay (2003) ve Alcala ve Ciccone'nin (2004) çalışmalarıdır. Dolayısıyla öncelikle söz konusu çalışmalar ve ardından literatürdeki diğer çalışmalar irdelenecektir.

Rodrik vd. (2002) tarafından kurumlar, coğrafya ve ticaretin dünya genelinde gelir düzeyi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin ele alındığı çalışmada kurumsal kalitenin diğer değişkenlere kıyasla daha ön planda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 80 ve 140 ülke için 1995 yılına ilişkin olarak gerçekleştirilen ve OLS ve IV tahmin yöntemlerinin uygulandığı analiz sonucunda coğrafyanın, gelir düzeyi üzerinde doğrudan zayıf bir etkisinin bulunduğu, ancak kurumsal kaliteden etkilenmesi durumunda gelir düzeyi üzerinde daha güçlü bir dolaylı etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda ticaretin iktisadi büyüme üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisinin olmamasına rağmen kurumlar üzerindeki anlamlı etkisi nedeniyle iktisadi büyümeyi dolaylı etkilediği belirtilmektedir.

Alcala ve Ciccone'nin (2004) çalışmasında, uluslararası ticaretin toplam verimlilik üzerindeki etkisi incelenmiş ve dış ticaret ölçüsü olarak reel ticari açıklık kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, uluslararası ticaretin ülkeler arası verimlilik düzeyi ve iktisadi büyüme üzerinde istatistiki ve iktisadi olarak anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, verimlilik artışının ülkelerin büyüklüğünden ve ölçek ekonomilerinden de etkilendiği tespit edilmiş ve söz konusu etki coğrafya ve kurumsal kalite araç değişkenlerinin modele dahil edilmesi ile desteklenmiştir.

Ticaret, kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan bir diğer çalışma Dollar ve Kraay (2003) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kurumların ve ticaretin büyüme üzerindeki kısmi etkisi analiz edilmektedir. Hukukun üstünlüğü, ticaretin GSMH'ye oranı, nüfus, ekvatordan uzaklık, ülkenin denize kıyısının olup olmaması değişkenleriyle birlikte İngilizce konuşan nüfus, temel Avrupa dillerini konuşan nüfus, göçmenlerin ölüm oranı araç değişkenlerinin dahil edildiği model önce yatay kesit veri analiziyle test edilmiş, ancak gerçekleştirilen analizler değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki kısmi etkilerini ortaya koymakta başarısız olunca değişkenler arasındaki zamana bağlı olarak dinamik ilişki incelenmiştir. OLS ve IV tahmin yöntemleri ile gerçekleştirilen analiz sonucunda büyüme üzerinde ticaret paylarındaki değişimin güçlü ve anlamlı bir etkisi bulunurken, kurumlardaki değişimin daha zayıf bir etkisi olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, uzun dönemde kurumlar ve ticaretin anlamlı ortak etkilerinin yanı sıra kısa dönemde göreli olarak ticaretin daha önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bahsedilen çalışmaların yanı sıra dış ticaret, kurumlar ve büyüme ilişkisini ele alan çalışmalardan bir diğeri Niyongabo'nun (2004) çalışmasıdır. Bu çalışmada "daha çok dışa açık ülkeler daha yüksek ekonomik performansa mı sahiptir" sorusu ele alınmış ve ticari açıklığın

ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Aynı zamanda ülkelerin sahip olduğu kurumsal yapının etkisi de ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle ticari açıklığın bağımlı değişken olduğu model dışsal diğer değişkenlerle OLS yöntemi ile tahmin edilmiş ve ardından analizlerde 1970-2000 yılları arasında (on yılda bir ortalama olmak üzere toplamda 3 yıl) 102 ülke için GLS tahmini ve 1995 yılı için 2SLS tahmini uygulanmıştır. Analiz sonucunda, yüksek ekonomik büyüme oranının elde edilmesinde ticaret politikalarının ve kurumsal kalitenin önemli rol oynadığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır.

Borrman vd.'nin (2006) çalışmasında 142 ülke için kesit veri analizi gerçekleştirilmiştir. Düşük kurumsal kaliteye sahip olan ülkelerin dış ticaretten daha az yarar sağlayacağı hipotezi OLS ve 2SLS tahmin yöntemleri ile incelenmiştir. Modelde kişi başına düşen gelir düzeyi, ekvatora uzaklık, kara ile çevirili ülke olma, toplam nüfus, ticaret hacmi, bölge kukla değişkeni, etnik-dilsel farklılık, içsel ve dışsal çatışmalara ilişkin değişkenler yer almaktadır. Ülkenin kurumsal yapısı; kurumsal kalite değişkeni (iyi yönetişim ve düzenleyici kalite değişkeni-doing business veri seti) ve kurumsal kalite kukla değişkeni (en düşük ve en yüksek %20-30-40-50'lik dilimler için ayrı analiz) ile modelde temsil edilmektedir. Analiz sonucunda düşük kurumsal kaliteye sahip olan ülkelerin ticaretin avantajlarından yararlanma imkânlarının düşük olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Baliamoune-Lutz ve Ndikumana (2007) Afrika ülkelerinde ticari açıklığın büyüme üzerindeki sınırlı etkisinin, ülkelerin zayıf kurumsal yapısından kaynaklandığı argümanını incelemiştir. Analizde 39 Afrika ülkesi için 1975-2001 yıllarına ait dengesiz panel verileri Arellano-Bond GMM yöntemi ile tahmin edilmiştir. Kişi başına düşen gelir düzeyinin bağımlı değişken olduğu modelde dışa açıklık, yetişkin okuryazarlığı (beşeri sermaye göstergesi), yerli yatırım/GSYİH oranı (finansal gelişmişlik göstergesi) ve kurumsal kalite içsel; döviz kuru istikrarsızlığı, toplam rezervler, ülkenin karayla çevrili olması ve Kuzey ve Güney Afrika kukla değişkenleri de dışsal değişkenler olarak yer almaktadır. *Finansalgelişme*dışaaçıklık* ve *kurumsalkalite*dışaaçıklık* etkileşim değişkenlerinin de modele dahil edildiği analizlerde kurumların iktisadi büyüme üzerindeki güçlü pozitif etkisinin yanı sıra kurumların, ticari serbestleşmenin büyüme üzerindeki etkisinde de önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca büyüme üzerinde yerli yatırımların pozitif; etnik çatışma, istikrarsızlık ve ülkenin karayla çevrili olmasının ise negatif etkisinin olduğu görülmüştür.

Fanta (2011) çalışmasında kurumsal kalite, ihracat performansı ve gelir arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki bağlamında üç temel hipotez test edilmiştir. İlk hipotez, kurumsal kalitenin ihracat performansının önemli bir belirleyicisi olduğudur. Çekim modeli üzerinden yapılan analizde ülkeler arası uzaklığın ve dış ticaret anlaşmalarının önemli etkisinin olduğu ve aynı zamanda benzer kurumsal

yapıya sahip olan ülkelerin, farklı kurumsal yapıya sahip olanlara kıyasla birbirleri ile daha fazla ticaret yapma eğiliminde oldukları yönünde bulgulara ulaşılmıştır. İkinci hipotez kurumsal kalite, ticari açıklık ve ihracat performansının gelir artışı üzerinde önemli rol oynadığı ve kurumsal kalitesi yüksek olan ülkelerdeki yüksek ihracat/GSMH oranının yüksek gelir artışına neden olduğudur. OLS analiz yöntemi sonucunda kurumsal kalite değişkenin iktisadi büyüme üzerinde güçlü etkisinin bulunduğu belirlenmiş; ancak kurumsal kalitenin yüksek olduğu ülkelerde yüksek ihracat/GSMH oranının yüksek büyümeye neden olduğunu destekleyen bir sonuca ulaşılamamıştır. Son hipotez ise Etiyopya'da son 5 yılın ihracat artışının ülkenin yasal ve kurumsal ortamlarına ilişkin algılanan güven seviyesi ile ilgili olduğudur (Fanta, 2011:55).

Kaplan ve Yapraklı'nın (2014) çalışmasının amacı 2002-2010 dönemi için 48 orta gelirli ülkede kurumlar, ticaret, finansal açıklık ve makroekonomik istikrar gibi dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin panel veri analiz yöntemi ile test edilmesidir. Çalışmada, literatürde yoğun olarak kullanılan Rodrik vd. (2002) tarafından geliştirilen modelden hareketle ekonomik büyüme ve ekonomik büyümenin dolaylı belirleyicileri olan bağımsız değişkenler (kurumlar, ticaret ve finansal açıklık) arasındaki ilişki 3 farklı modelde irdelenmiştir. Sabit etkili model tahmini sonucunda politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenleyici kurumlar ve hukukun üstünlüğü gibi kurumsal faktörlerin, ticaret ve finansal açıklığın ve merkezi hükümet gelirleri/GSMH ile temsil edilen makroekonomik istikrarın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle kurumlar, açıklık ve makroekonomik istikrarın ekonomik büyümeye orta gelirli ülkelerde katkıda bulunduğu, ancak bu katkı düzeyinin düşük seviyede kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hadhek ve Mrad (2015) çalışmalarında 1990-2010 yılları arasında 23 OECD ülkesinde ticari açıklığın iktisadi büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Kurumsal kalite değişkenlerinin de modele dahil edildiği ve tahmin yöntemi olarak GMM tahmin yönteminin kullanıldığı analiz sonucunda güçlü kurumsal yapıya sahip olan ülkelerin daha fazla ticaret yapma ve daha fazla büyüme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reel kişi başına gelir, sabit sermaye oluşumu, kamu harcamaları, finansal gelişmişlik göstergesi olarak para arzının GSMH'ye oranı, ticari açıklık göstergesi olarak dış ticaretin GSMH'ye oranı, kurumsal kalite göstergesi olarak WGI yönetişim verileri modelde yer almaktadır. Analiz sonucunda ticari serbestleşmenin ve kurumsal kalitenin iktisadi büyüme üzerinde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kurumsal kalite değişkenleri açısından farklı bulguların elde edildiği analizde genel anlamda kurumsal kalitenin ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinde belirleyici rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. Ampirik Analiz

Araştırmanın temel hareket noktası, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisinde kurumların rolüdür. Temel beklenti ise ülkelerin kurumsal yapılarındaki bir iyileşmenin, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini daha da güçlendireceği yönündedir. Söz konusu hipotezin test edilmesi ampirik uygulama ile mümkün olup, detaylar bu kısımda verilmiştir.

2.1. Model, Veri ve Yöntem

İhracata dayalı büyüme modelinde kurumsal faktörlerin rolünün ampirik olarak incelenmesi amaçlanan çalışmanın modeli toplam üretim fonksiyonundan türetilmiştir. Araştırma modelinin toplam üretim fonksiyonundan elde edilişi aşağıdaki gibidir:

Temel toplam üretim fonksiyonu;

$$Y = f(K, L) \tag{1}$$

şeklinde ifade edilmektedir. Burada Y toplam çıktı düzeyini bir başka ifade ile ekonomik büyümeyi, K sermayeyi, L ise emeği temsil etmektedir. Söz konusu denklik, Ram'in (1985) çalışmasından hareketle modele ihracat değişkeninin dahil edilmesiyle genişletilmiştir.

Bu bağlamda 1 numaralı denklik;

$$Y = f(K, L, X) \tag{2}$$

şeklinde yeniden ifade edilebilir.

Denklikteki X ihracatı temsil etmektedir. 2 numaralı denkliğin toplam türevi alındığında;

$$dY = \frac{\partial Y}{\partial K} dK + \frac{\partial Y}{\partial L} dL + \frac{\partial Y}{\partial X} dX \tag{3}$$

elde edilir. Denkliğin her iki yanı *Y*'e bölündüğünde;

$$\frac{dY}{Y} = \frac{\partial Y / Y}{\partial K / K} \frac{dK}{K} + \frac{\partial Y / Y}{\partial L / L} \frac{dL}{L} + \frac{\partial Y / Y}{\partial X / X} \frac{dX}{X} \tag{4}$$

elde edilir. Bu denkliğe sabit terimin de eklenmesiyle;

$$\dot{Y}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \dot{K} + \alpha_2 \dot{L} + \alpha_3 \dot{X} \tag{5}$$

elde edilir. Burada üzeri nokta işareti olarak gösterim söz konusu değişkenlerin büyüme oranlarını ifade etmekte olup, *Y* ekonomik büyümeyi, *K* sermaye stokunu, *L* istihdam hacmini ve *X* ihracat düzeyini temsil etmektedir. α_1, α_2 ve α_3 ise sırasıyla *K, L* ve *X*'in katsayılarını göstermekte ve söz konusu değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmektedir.

Bu çalışmada kurumsal faktörlerin ihracata dayalı büyüme üzerindeki etkisi araştırıldığından Ram'in (1985) modelinin de genişletilmesi gerekmektedir. Ayrıca büyüme teorilerinin zaman içerisindeki gelişimi de söz konusu değişimi gerekli kılmaktadır. Buna göre ekonomik büyüme

üzerindeki etkileri bakımından önem arz eden; ithalat,[2] beşeri sermaye (Mankiw vd., 1992) ve kurum (North, 1990) değişkenleri de modele dahil edilmektedir. Ayrıca çalışmanın kapsamı gereği ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde kurumsal faktörlerin rolünün tespiti için ihracat ve kurum etkileşim değişkeni de modele dahil edilmelidir. Bu bağlamda denklik;

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 K + \alpha_2 L + \alpha_3 X + \alpha_4 M + \alpha_5 H + \alpha_6 INS + \alpha_7 X*INS \quad (6)$$

şeklinde elde edilmektedir.

Bu denklikte *M* ithalatı, *H* beşeri sermayeyi, *INS* kurumları ve *X*INS* ise ihracat ve kurum değişkenlerinin çarpımından elde edilen etkileşim değişkenini göstermektedir. α katsayıları her bir değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmektedir. 6 numaralı modelin dinamik model olarak yeniden düzenlenmiş hali ise şu şekildedir:

$$Y_{it} = \alpha_1 Y_{it-1} + \alpha_2 X_{it} + \alpha_3 M_{it} + \alpha_4 K_{it} + \alpha_5 L_{it} + \alpha_6 H_{it} + \alpha_7 INS_{it} + \alpha_8 X*INS_{it} + u_{it} \quad (7)$$

7 numaralı denklik araştırmanın temel modelini ifade etmektedir. Söz konusu modelin temelinde, öncelikle ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğinin test edilmesi amacı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra iktisadi büyüme üzerinde etkili olabilecek temel değişkenlere de yer verilmektedir. Son olarak çalışmanın kapsamı nedeni ile kurumların doğrudan ve ihracat kanalı üzerinden dolaylı olarak ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Dolayısıyla modelde yer alan etkileşim değişkeni katsayısı ile ihracata dayalı ekonomik büyümede kurumsal faktörlerin rolü incelenebilmektedir. Bu çalışmanın amacını oluşturması bakımından ihracat ve kurum değişkenlerinin çarpımından elde edilen etkileşim değişkeninin katsayısı önem taşımaktadır. Modele dahil edilen etkileşim değişkeninin tercih edilmesi ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisinin kurumlar perspektifinden değerlendirilmesine dayanmaktadır.

İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak ihracatın ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Söz konusu etki, araştırmanın modelinde yer alan α_2 katsayısının anlamlılığı üzerinden incelenmektedir. İkinci etki ise ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkisi olup, söz konusu etki ülkenin kurumsal kalite düzeyine bağlı olarak değişmektedir. İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde ülkenin kurumsal kalite düzeyinin etkili olması beklenmektedir. Kurumsal kalite düzeyinin düşük olduğu ülkelerde ihracatın ekonomik büyüme üzerinde beklenen pozitif etkisinin daha düşük olması ve kurumsal kalite düzeyinin daha yüksek olduğu ülkelerde ise söz konusu etkinin daha yüksek olması beklenmektedir. Çalışmada dolaylı etki etkileşim katsayısı ile ölçülmekte ve söz konusu etki araştırmanın modelinde yer alan

[2]Riezman vd. (1996), ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesinde ithalatın göz ardı edilmesinin yanıltıcı sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle ithalat değişkeni iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörlerden biri olarak ihracatın yanı sıra modelde yer almaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular ithalata dayalı büyüme hipotezinin test edilmesine imkân tanıyacaktır.

α_8 katsayısının anlamlılığı üzerinden değerlendirilmektedir. Modelde yer alan değişkenlere ilişkin özet bilgi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Model Değişkenlerine Ait Açıklamalar

Değişken	Değişken Simgesi	Açıklama	Kaynak
Ekonomik Büyüme (Bağımlı Değişken)	*Y*	GSYİH büyüme oranı	WDI
İhracat	*X*	İhracat büyüme oranı	WDI
İthalat	*M*	İthalat büyüme oranı	WDI
Sermaye	*K*	Brüt sabit sermaye oluşumu büyüme oranı	WDI
Emek	*L*	Nüfus büyüme oranı	WDI
Beşeri Sermaye	*H*	Her 1000 doğum için bebek ölüm oranı	WDI
Kurum	*INS*	Kurumsal kalite	ICRG
İhracat*Kurum (Etkileşim)	*X*INS*	İhracat büyüme oranı ile kurumsal kalite değerinin çarpımı	WDI, ICRG

Tablo 1'de görüldüğü üzere ekonomik büyümeyi, GSYİH büyüme oranı; ihracatı mal ve hizmet ihracatı büyüme oranı; ithalatı mal ve hizmet ithalatı büyüme oranı; sermayeyi brüt sabit sermaye oluşumu büyüme oranı; emeği nüfus büyüme oranı; beşeri sermayeyi[3] her 1000 doğumdaki bebek ölüm oranı ve kurumları ise kurumsal kalite temsil etmektedir. *Y*, *X*, *M*, *K*, *L* ve *H* değişkenlerine ait veriler Dünya Bankası tarafından yayımlanan Word Development Indicators (WDI) (2016) veri tabanından elde edilmiş olup, GSYİH, ihracat, ithalat ve sermayeye ilişkin veriler öncelikle reelleştirilmiş, logaritması alınmış ve ardından büyüme oranına dönüştürülerek analize uygun hale getirilmiştir. Kurumsal kalite değişkeni ise ICRG veri tabanından elde edilmekte olup, ülkelerin kurumsal düzeylerine ait verilerdeki değişimin bazı yıllarda değişim göstermemesi nedeniyle düzey olarak kullanılmıştır. 1985-2014 yıllarına ilişkin 42 gelişmekte olan ülke ve 33 gelişmiş ülke olmak üzere toplam 75 ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmanın örneklemi veri mevcudiyeti koşulları göz önünde bulundurularak orta düzeyde gelire sahip ülkeler (orta gelir altı ve orta gelir üstü birleştirilmiştir) ile yüksek düzeyde gelire sahip ülkelerden oluşmaktadır.[4] Düşük gelirli ülkeler, veri yetersizliği nedeni ile analiz kapsamına alınmamıştır.

[3]Beşeri sermaye unsurları eğitim, sağlık, işgücü transferleri ve nüfus olarak sınıflandırılabilir. Bu kapsamda literatürde eğitim harcamaları, okuryazarlık durumu, bebek ve çocuk ölüm oranları, ortalama hayat süresi gibi çeşitli veri setlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak, özellikle eğitime yönelik veriler hem dönem hem de ülkeler açısından yeterli olmadığından bu çalışma kapsamında kullanılamamıştır. Dolayısıyla beşeri sermayenin sağlık unsurunu temsilen her 1000 doğumdaki bebek ölüm oranı tercih edilmiştir.

[4]GOÜ'ler: Arjantin, Arnavutluk, Bangladeş, Bolivya, Botsvana, Brezilya, Bulgaristan, Cezayir, Çin, Dominik C, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Fas, Fildişi Sahilleri, Filipinler, Gabon, Guatemala, Guyana, Güney Afrika, Hindistan, Honduras, Kamerun, Kenya, Kolombiya, Kongo, Kosta Rika,

Aynı zamanda kurumları temsilen *INS* verisini oluşturan 12 alt bileşene ilişkin bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Kurumları Temsilen Kullanılan Verinin Alt Bileşenleri

Değişken	Alt Bileşenler	Simge	Orijinal Ölçek (Alabileceği En Düşük/ En Yüksek Değerler)
INS	Hükümet istikrarı	*PS*	0/12
	Sosyoekonomik koşullar	*SEC*	0/12
	Yatırım profili	*IP*	0/12
	İçsel çatışmalar	*IC*	0/12
	Dışsal çatışmalar	*EC*	0/12
	Yolsuzluk	*COR*	0/6
	Siyasette askeri yaptırım düzeyi	*MP*	0/6
	Dinsel çatışmalar	*RT*	0/6
	Hukuk ve düzen	*LO*	0/6
	Etnik çatışmalar	*ET*	0/6
	Demokratik hesap verebilirlik	*DA*	0/6
	Bürokratik kalite	*BQ*	0/4
	INS (toplam)		100

INS verisi Tablo 2'de yer alan 12 alt bileşenin toplamından oluşmaktadır. Tabloda ICRG veri tabanından elde edilen kurumsal kalite değişkeninin her bir alt bileşeninin ayrı ayrı orijinal veri setindeki ölçekleri (alabileceği en düşük/en yüksek değerleri) gösterilmektedir. Örneğin hükümet istikrarı alt bileşeni en düşük 0, en yüksek 12 değerini alabilmektedir. Çalışmada 12 alt bileşenin toplamından oluşan INS değişkeni orijinal veri setinde 0 ile 100 arasında bir değer alacakken analizde kullanılan veri setinde orijinal ölçeğin 100'e bölünmesi yoluyla yeniden ölçeklendirilmesiyle ile söz konusu değişken 0 ve 1 arasında bir değer almaktadır.[5] Böylece *INS* verisi en düşük 0 ve en yüksek 1 değerini almaktadır. 0 en yüksek politik riski (en düşük kurumsal kaliteyi), 1 ise en düşük politik riski (en yüksek kurumsal kaliteyi) göstermektedir.

Kurumsal kalite alt bileşenlerinden biri olan hükümet istikrarı alt bileşeni, hükümetin belirlemiş olduğu programları yerine getirip getiremediğini

Malezya, Meksika, Mısır, Moğolistan, Nijerya, Pakistan, Panama, Peru, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Tayland, Tunus, Türkiye, Ürdün.
GÜ'ler: ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Bahreyn, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Malta, Norveç, Portekiz, Singapur, Sudi Arabistan, Şili, Trinidad Tobago, Uruguay, Yeni Zelanda, Yunanistan.

[5] *INS* verisi aldığı değerlere göre sınıflandırılmaktadır (Howell, 2011). Buna göre; 0,0-0,49 arası çok yüksek riskli, 0,50-0,59 arası yüksek riskli, 0,60-0,69 arası orta riskli, 0,70-0,79 arası düşük riskli, 0,80 ile sonrası ise çok düşük riskli olarak tanımlanmaktadır.

hükümetin bütünlüğü, yasama gücü ve halk desteği alt bileşenleri üzerinden değerlendirmektedir. Sosyoekonomik koşullar alt bileşeni ise işsizlik, tüketici güveni ve yoksulluk alt bileşenleri üzerinden toplum ve iş hayatı üzerindeki sosyal hayatta memnuniyetsizliği arttırıcı veya hükümeti kısıtlayıcı nitelikteki sosyoekonomik baskının etkilerini değerlendirmektedir. Ülkedeki yatırımlar üzerindeki risk unsurlarının değerlendirilmesinden elde edilen yatırım profili değişkeni ise sözleşmelerin uygulanabilirliği ve kamulaştırma riski, kârların ülke dışına çıkarılmama riski ve ödemelerde meydana gelebilecek olan ödeme gecikmelerine ilişkin risklerin toplamından oluşmaktadır. İçsel çatışmalar alt bileşeni sivil savaş, darbe tehdidi, terörizm, politik şiddet ve sivil itaatsizlik üzerinden bir ülkedeki politik şiddet ve bunun hükümet üzerindeki etkilerini değerlendirirken dışsal çatışmalar alt bileşeni, herhangi bir hükümete karşı dış çevreler tarafından gerçekleştirilen şiddet içeren (sınır ötesi çatışmalar veya bir savaş halinin bulunması durumu gibi) ve şiddet içermeyen (diplomatik baskılar, dış yardımlardan mahrum bırakmak, ticari kısıtlamalar, sınır anlaşmazlıkları, yaptırımlar gibi) baskıları kapsamaktadır. Yolsuzluk alt bileşeni politik sistemdeki yolsuzlukları değerlendirirken siyasetteki askeri yaptırım düzeyi alt bileşeni ise ülkedeki askeri güçlerin hükümet içerisindeki fiili ve potansiyel iç ve dış tehlikesine yönelik değerlendirme yapmaktadır. Dinsel çatışmalar alt bileşeni bir dini topluluk tarafından, etnik çatışmalar ise ülke içindeki farklı ırk, millet veya dilden kesimler tarafından ortaya çıkabilecek çatışmaları değerlendirmektedir. Hukuk ve düzen alt bileşeni hukuk ile yasal sistemin gücü ve tarafsızlığının ve hukukun uygulanmasının değerlendirilmesidir. Demokratik hesap verilebilirlik alt bileşeni hükümetin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirilmesinin değerlendirilmesi iken bürokratik kalite alt bileşeni hükümet değişimleri sonrasında var olan politikaların istikrarının değerlendirilmesi ile ilgilidir (Howell, 2011).

Çalışmada dinamik panel veri modeli tahmin yöntemi olan sistem GMM yöntemi tercih edilmiştir.[6] İktisadi ilişkiler doğası gereği dinamik bir karaktere sahiptir ve dolayısıyla cari dönemdeki bir olayın açıklanmasında, geçmiş dönem deneyim ve davranış biçimlerinin etkisi bulunmaktadır. Söz konusu dinamik yapı genellikle bağımlı değişkenin gecikmeli değer(ler)inin bağımsız değişken olarak modelde yer alması ile sağlanmaktadır. Ancak bağımlı değişkenin gecikmeli değer(ler)inin modele bağımsız değişken olarak yer alması nedeniyle zaman içinde iki durumu ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan ilki açıklayıcı değişkenler arasında oluşabilecek otokorelasyon

[6]Çalışmada dinamik panel veri modellerinin sistem GMM tahmini Stata-14 paket programı kullanılarak Roodman (2006) tarafından yazılan xtabond2 kodu ile yapılmıştır. Daha gelişmiş ve daha fazla test sonucu veren bir kod olması nedeniyle söz konusu kodun literatürde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kod, Windmeijer (2005) tarafından önerilen dirençli standart hataları vermektedir. Bu çalışmada kod iki aşamalı olarak ve collapse seçeneği ile çalıştırılmıştır. Collapse seçeneği panel verideki birim ve zaman boyutuna göre araçların geçerliliğini araştıran testlerin gücünü arttırmak üzere moment koşullarının azaltılması amacıyla kullanılmaktadır (Roodman, 2006:23; Baltagi, 2013:176-177).

problemi, ikincisi ise bağımsız değişkenler arasındaki heterojenliği tanımlayan bireysel etkilerdir (Baltagi, 2013:155).

Genel anlamda uygulamada, dinamik panel verileri modellerinin tahmininde bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin modelde bağımsız değişken olarak yer almasının ortaya çıkardığı olası sorunları ortadan kaldırmaya yönelik olarak araç değişken ve genelleştirilmiş momentler yaklaşımları ileri sürülmüştür. Söz konusu yaklaşımlardan hareketle dinamik panel veri modelleri tahmin yöntemleri olarak Anderson ve Hsiao (1982) Araç Değişken Yöntemi, Arellano ve Bond (1991) ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi, Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemleri geliştirilmiştir. Çalışmada daha etkin ve tutarlı sonuçlar elde etmesi bakımından Blundell ve Bond (1998) sistem GMM yöntemi uygulanmıştır.

GMM tahmincisi; bireysel etkilerin olduğu, gecikmeli bağımlı değişkenin bulunduğu ve katı dışsal olmayan değişkenlerin içinde bulunduğu eşitlikte kalıntıların otokorelasyonsuz olması varsayımına dayalı tüm lineer moment koşullarından yararlanmaktadır. Bu bağlamda etkin bir tahmin yapılabilmesi için hata terimleri arasında korelasyon bulunmaması ve analizde kullanılan araçların geçerli olması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle Arellano ve Bond (1991) GMM kalıntılarına dayalı bir otokorelasyon testi önermiş ve araçların geçerliliğini araştırmak amacıyla aşırı tanımlama kısıtlamalarının da test edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

GMM tahmincisinin etkin ve tutarlı bir sonuç verebilmesi iki varsayımın aynı anda gerçekleşmesine bağlıdır. Söz konusu varsayımlardan ilki modelde yer alan hata terimleri arasında korelasyonun olmaması iken ikincisi ise araç değişkenlerin geçerli olmasıdır. İlk varsayım kapsamında otokorelasyonun varlığı Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen AR(1) ve AR(2) testleri ile sınanmaktadır. AR(1) testi ile "hata terimlerinde birinci mertebeden otokorelasyon yoktur" hipotezi test edilmekteyken AR(2) testi ile "hata terimlerinde ikinci mertebeden otokorelasyon yoktur" hipotezi test edilmektedir. GMM tahmincisinin geçerliliğinde ilk varsayım kapsamında AR(1)'in reddedilmesi gerekliyken AR(2)'nin reddedilememesi gerekmektedir. İkinci varsayım çerçevesinde ise aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerliliği araştırılmaktadır. Bu bağlamda Sargan ve Hansen J testleri kullanılmaktadır. İki test için de "aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir" hipotezinin reddedilememesi bir başka ifade ile araçların geçerli olması gerekmektedir. Sargan testi Hansen testi ile uyumlu bir testtir. Ancak bir aşamalı robust tahmincilerde Sargan testinin tutarsız sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu durumda Hansen testinin kullanılması daha tutarlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır (Roodman, 2006:13).

2.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında yapılan testler sonucunda elde edilen bulgular GOÜ'ler ve GÜ'ler için Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: GOÜ'ler ve GÜ'lerde Dinamik Panel Veri Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken *(Y)*	Gelişmekte Olan Ülkeler (N:42 T:30)	Gelişmiş Ülkeler (N:33 T:30)
Y_{t-1}	0,092 [0,002] (0,000)***	0,053 [0,006] (0,000)***
X	0,175 [0,026] (0,000)***	0,159 [0,040] (0,000)***
M	0,077 [0,016] (0,000)***	-0,029 [0,014] (0,038)**
K	0,400 [0,149] (0,000)***	0,330 [0,009] (0,000)***
L	0,000 [0,003] (0,946)	0,005 [0,001] (0,004)***
H	-0,008 [0,0002] (0,000)***	-0,0006 [0,0001] (0,001)***
INS	-0,016 [0,011] (0,155)	0,010 [0,0030] (0,003)***
*X*INS*	0,207 [0,039] (0,000)***	0,346 [0,052] (0,000)***
AR(1) p-değeri	0,000	0,002
AR(2) p-değeri	0,589	0,986
Hansen p-değeri	0,538	0,263
Grup sayısı	42	33
Araç değişken sayısı	36	36
Gözlem	1.218	957

Not: Standart hatalar köşeli parantez, olasılık değerleri ise parantez içerisinde gösterilmiştir. *: %10, **: %5 ve ***: %1 anlamlılık düzeyini gösterir.

Model tahminlerinin geçerli olabilmesi bakımından öncelikle spesifikasyon testlerinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Tahmin bulgularında hem GOÜ hem de GÜ'ler için AR(2) testi olasılık değerinin 0,05'den büyük olması nedeni ile "hata terimlerinde ikinci mertebeden otokorelasyon yoktur" şeklinde ifade edilen hipotez reddedilememektedir. Bunun yanısıra Hansen testi olasılık sonuçlarının da beklenildiği üzere 0,05'den büyük olması ile "aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir" hipotezi reddedilememekte ve araçların geçerliliği kabul edilmektedir. Öte yandan tüm modellerde araç değişken sayısı grup sayısından daha düşüktür.

Bulgular birlikte dikkate alındığında her iki ülke grubu için de modelin yeterli şekilde belirlendiği görülmektedir.

GOÜ'lere ilişkin analiz sonucunda elde edilen bulgularda öncelikle *X* değişkeninin katsayısının istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum GOÜ'lerde ihracat ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğu, diğer bir ifade ile ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu görüşü desteklenmektedir. Beklentilerle uyumlu olan bu bulgu literatürdeki çalışmaları (Tyler, 1981; Feder, 1982; Abou-Stait, 2005) destekler niteliktedir. Öte yandan *M*'nin katsayısı da istatistiki olarak anlamlı ve pozitiftir. Etkisi bakımından literatürde farklı yorumlamalara açık olan *M*'nin özellikle GOÜ'lerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki meydana getirmesi beklenebilir. Söz konusu ülkelerin ihracatları genelde hammadde ve ara malı ithalatına bağlı olduğundan ithalat olmadan ekonomik büyümenin kaydedilmesinin zor olduğu ifade edilebilir. Böylece ithalatın, teknolojiye ve yeniliklere ulaşılması, sermaye ve ara malı tedarikinin ve ayrıca etkin kaynak tahsisinin sağlanması yoluyla ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu söylenebilir (Tsegaye, 2015:2). Bu bağlamda elde edilen bulgular GOÜ'lerde ithalatın ekonomik büyümeyi arttırıcı bir etkiye sahip olduğu görüşünü desteklemektedir.

Modelde yer alan emek (*L*) değişkeni katsayısının istatistiki olarak anlamsız olması, hızlı büyüyen nüfusa sahip ülkelerin daha yavaş büyüme eğiliminde olmasına rağmen, ülke büyüklüğü, ticari açıklık, nüfusun eğitime katılımı ve sivil ve siyasi kurumların niteliği gibi diğer faktörlerin dikkate alınması durumunda negatif etkinin ortadan kaybolmasına neden olabileceği görüşü ile açıklanmaktadır (Bloom vd., 2004:17). Benzer bir şekilde Freund ve Bolaky'nin (2008) çalışmasında da emeği ve piyasa büyüklüğünü temsilen modelde yer alan nüfus büyüme oranının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisine ulaşılamamıştır (Freund ve Bolaky, 2008:312). Dolayısıyla iktisadi büyümeyi etkileyen ihracat, ithalat, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve kurum gibi daha baskın diğer değişkenlerin modelde yer alması nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki olası negatif etkisinin ortadan kalkmasına neden olabilir.

Modeldeki diğer değişkenlerden sermayenin *(K)* ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif iken beşeri sermayenin (*H)* etkisi negatiftir. Modelde *H*'yi temsil eden değişken bebek ölüm oranıdır. Beşeri sermayenin sağlık boyutunu temsil eden değişkenlerden biri olan bebek ölüm oranları (Becker, 1964; Grossman 1999; Schultz, 1999) ekonomik büyüme düzeyi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bebek ölümlerinin artması potansiyel işgücü kaybı olarak değerlendirilebilir (Mushkin, 1962:138). Bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılmasına, sağlık koşullarının iyileştirilmesine ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılmasına yönelik yapılacak tüm harcama ve yatırımlar, verimliliğin artmasına ve ekonomik büyümeyi arttırmaya ve hızlandırmaya hizmet edecektir. Elde edilen bulgular literatürdeki benzer çalışmalardan (Bloom vd., 1998; Temiz ve Korkmaz, 2007) elde edilen

bulgularla tutarlı olup, bebek ölüm oranının artmasının, beşeri sermayeyi ve dolayısıyla ekonomik büyüme düzeyini azaltacağını göstermektedir. Dolayısıyla değişkenlerin katsayıları beklentilere uygundur.

Bulgularda GOÜ'ler için kurumsal kalite *(INS)* değişkeninin doğrudan anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Literatürde kurumsal gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik anlamsız ve hatta negatif etkide bulunabildiğine yönelik çalışmalara rastlanmaktadır. Bu durumun, söz konusu ülkelerdeki bazı temel iktisadi ve yapısal sorunların çözümlenemeden, kurumsal düzenlemelerin uygulanması nedeni ile ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlardan kaynaklandığı ifade edilebilir. Kurumsal düzenlemelerin gerçekleşmesi ilk etapta belirli bir sistem ve düzen gerektirdiğinden, bunun gelişmekte olan ülkeler açısından olgunlaşmasının ve sürece uyum sağlanmasının zaman alması ekonomik performans üzerinde baskılayıcı ve azaltıcı etkide bulunabilir. Örneğin; işsizliğin fazla olduğu bir ülkede kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması işsizliğin daha da artmasına sebep olabilir. Benzer bir şekilde, kurumsal düzenlemeler ile bürokratik işlemlerin artması ya da yolsuzlukla mücadele kapsamında uygulanan düzenlemeler özel kesimde yatırım kararının alınmasını olumsuz etkileyebilir. Bu ve benzeri örneklerden hareketle gelişmekte olan ülkelerde yapılan kapsamlı kurumsal düzenlemelerin ülke yapılarına uyum sağlama sürecinin ve olgunlaşmasının uzun zaman almasının söz konusu süreçte iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etki meydana getirmesinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde kurumsal düzenlemelerin uygulanma aşamasında da sorunlar ortaya çıkabilir. Söz konusu ülkeler açısından kurumsal düzenlemelerin etkin bir biçimde uygulanamaması ve/veya kurumsal düzenlemeler arasında yaşanabilecek muhtemel koordinasyonsuzluklar da tahmin bulgularında elde edilen, kurumların ekonomik büyümeyi azaltıcı etkisini açıklamada bir sebep olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda kurumsal faktörlerin iktisadi büyümenin sağlanmasından ziyade, iktisadi büyümenin hızlandırılması ve sürdürülebilir kılınması ile ilgili olduğu ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça kurumların iktisadi performans üzerindeki etkisinin olumlu seyredeceği değerlendirilebilir.

Ancak bunun yanısıra ihracat değişkeni ile kurumsal kalite değişkeninin çarpımından oluşan etkileşim değişkeninin istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif olması, kurumsal kalite artışının, ihracat ve ekonomik büyüme pozitif ilişkisini daha da güçlendirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda GOÜ'lerde ihracat ekonomik büyüme açısından önemli bir değişken iken kurumsal kalite bu önemi daha da arttırmaktadır. Bir başka ifade ile kurumsal kalite artışı ihracattan yararlanma imkânını ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular Borrman vd.'nin (2006) düşük kurumsal kaliteye sahip olan ülkelerin dış ticaretten daha az yararlanacağı görüşünü destekler niteliktedir. Benzer bir şekilde Hadhek ve Mrad'ın (2015) güçlü kurumsal yapıya sahip olan

ülkelerin daha fazla ticaret yapma ve ticaretten daha etkin yararlanarak daha fazla büyüme eğiliminde olduğu görüşünü de desteklemektedir.

GÜ'lere ilişkin analiz sonucunda elde edilen bulgularda da ihracatın GOÜ'lerde olduğu gibi ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Ancak her iki ülke grubu karşılaştırıldığında ihracat katsayısının GÜ'lerde daha yüksek olduğu görülmektedir. GOÜ'lere kıyasla GÜ'lerde ithalatın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır. Yurt dışından alınan malların değeri olarak tanımlanan ithalatın milli geliri azaltıcı bir etkisi söz konusudur. Bunun yanı sıra katsayılar açısından incelendiğinde beklendiği üzere ekonomik büyüme üzerinde *K*, *L* pozitif, *H* ise negatif bir etkiye sahiptir. GOÜ'lere kıyasla GÜ'lerde kurumların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif dolayısıyla GÜ'lerde kurumsal kalitedeki bir iyileşmenin ekonomik büyüme üzerinde arttırıcı bir etkisinin olacağı görülmektedir. Ülke grupları arasındaki söz konusu farklılığa ilişkin olarak benzer bulgulara, Yapraklı'nın (2008) üst orta gelir düzeyindeki 36 ülke için 2002-2005 yıllarına ait verilerle gerçekleştirmiş olduğu analiz sonucunda da ulaşılmıştır. Bu bağlamda elde edilen bulgular, özellikle gelişmekte olan ülkelerde resmi kurumsal düzenlemelerin etkin olmaması ve hatta resmi ve resmi olmayan kurumların birbirleriyle uyumlu olmaması gibi nedenlere dayandırılabilir. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler tarafından önerilen kurumsal politikaların gelişmekte olan ülkelerin büyümeleri üzerinde negatif etkiye yol açmaları nedeni ile aslında uygun politikalar olmadığı belirtilebilir (Yapraklı, 2008:305-311).

Son olarak etkileşim katsayısının istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olması, kurumsal kalitenin, ihracat ve ekonomik büyüme pozitif ilişkisini daha da güçlendirdiğini göstermektedir. GOÜ'lerde olduğu gibi GÜ'lerde de kurumsal kalitenin yükselmesi ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin daha da artmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda yüksek kaliteli kurumlara sahip olan ülkelerde, ihracat gelirlerinin yönetilmesine ve bunların büyümeyi teşvik eden verimli faaliyetlere yönlendirilmesine yönelik politikaların izlenmesi ekonomik büyümeyi arttıracaktır (Baliamoune-Lutz, 2007:12).

Araştırma kapsamında kurumsal kalite bileşenlerinin her birine yönelik de bir inceleme yapılmış olup, ülkelerin izleyecekleri dış ticaret ve kurumsallaşma politikaları çerçevesinde kurumsal alt bileşenlerden hangilerinin diğerlerine kıyasla daha önemli olduğu ortaya koyulmuştur. Diğer bir ifade ile bir ülkenin ihracata yönelik büyümeyi sağlayabilmek için hangi kurumsal düzenlemelere öncelik vermesi gerektiği araştırılmıştır. Dolayısıyla kurumsal alt bileşenlerin bireysel etkilerini inceleyebilmek için 12 farklı alt bileşenin ele alındığı 12 farklı model üzerinden analizler

gerçekleştirilmiştir.[7] Kurumsal alt bileşenlere ilişkin dinamik panel veri tahmin sonuçları GOÜ'ler için Ek 1'de, GÜ'ler için Ek 2'de verilmiştir.

Bulgular incelendiğinde GOÜ'lerde kurumsal alt bileşenlerin ihracata dayalı büyüme üzerindeki etkilerinin heterojen olduğu görülmektedir. Tahmin bulgularında etkileşim katsayısının *(X*INS)* 2 modelde anlamsız, 10 modelde ise anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hükümet istikrarı, yatırım profili, içsel çatışma, dışsal çatışma, yolsuzluk, siyasette askeri yaptırım düzeyi, dinsel çatışma, hukuk ve düzen, etnik çatışma ve bürokratik kalite alt bileşenlerinin oluşturduğu modellerde etkileşim katsayısı anlamlı iken sosyoekonomik koşullar ve demokratik hesap verebilirlik alt bileşenlerinin oluşturduğu modellerde ise etkileşim katsayısı anlamsızdır. Anlamlı modellerden ise hükümet istikrarı ve yatırım profili alt bileşenlerinin kullanıldığı modeller için etkileşim katsayısının negatif olduğu görülmektedir. Böyle bir bulgunun altında Abeyasinghe'nin (2004:1) ifade ettiği gibi hükümet istikrarının demokrasi düzeyi ile desteklenmediğinde iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyebileceği savı bulunabilir.

Kurumsal alt bileşenlere ilişkin tahmin bulguları GÜ'ler için değerlendirildiğinde etkileşim katsayısının 3 modelde anlamsız, 9 modelde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sosyoekonomik koşullar, yatırım profili, içsel çatışma, dışsal çatışma, yolsuzluk, siyasette askeri yaptırım düzeyi, dinsel çatışma, etnik çatışma ve bürokratik kalite alt bileşenlerinin oluşturduğu modellerde etkileşim katsayısının anlamlı ve pozitif iken buna yatırım profili alt bileşeninin kullanıldığı modelde etkileşim katsayısının anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Yatırım profili hem GOÜ'ler hem de GÜ'ler için ihracata dayalı büyüme süreçlerinde negatif etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra hukuk ve düzen, hükümet istikrarı ve demokratik hesap verebilirlik alt bileşenlerinin oluşturduğu modellerde etkileşim katsayısı anlamsızdır. Dolayısıyla söz konusu değişkenlerin ihracata dayalı büyüme süreci üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı söylenebilir. Benzer bir şekilde demokratik katılım değişkeni GOÜ'lere ilişkin analizde de istatistiki olarak anlamsızdır. Bu bağlamda ülkelerin demokratik yapılarının ihracattan yararlanma ve büyümeleri üzerinde bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Kurumsal alt bileşenlerin önem değerlendirmesi ihracat ve ekonomik büyüme üzerindeki toplam etkisi bakımından yapılabilir. GOÜ'ler için yapılan analizden kurumsal alt bileşenleri katsayılarına göre sıralamak ve ihracata dayalı büyüme üzerinde toplam etkilerini göstermek mümkündür. Buna ilişkin hesaplamalar Tablo 4'te yer almaktadır.

[7] 7 numaralı modeldeki *INS* yerine Tablo 2'de verilmiş olan her bir alt bileşen için ayrı ayrı model tahminleri yapılmıştır.

Tablo 4: Kurumsal Alt Bileşenler Katsayı Büyüklüğü ve Toplam Etkiler

Sıra	Gelişmekte Olan Ülkeler			Gelişmiş Ülkeler		
	Alt Bileşen*	Katsayı	Toplam Etki**	Alt Bileşen*	Katsayı	Toplam Etki**
1	Dinsel Çatışma	5,356	0,29	Dinsel Çatışma	4,972	0,43
2	Yolsuzluk	5,009	0,28	Siyasette Askeri Yaptırım Düzeyi	3,359	0,42
3	Bürokratik Kalite	4,230	0,30	Yolsuzluk	3,411	0,43
4	Etnik Çatışma	3,252	0,29	Dışsal Çatışma	3,322	0,41
5	Siyasette Askeri Yaptırım Düzeyi	2,758	0,30	Bürokratik Kalite	1,786	0,41
6	Dışsal Çatışma	1,641	0,29	Etnik Çatışma	1,721	0,41
7	Hukuk ve Düzen	1,354	0,29	İçsel Çatışma	1,695	0,42
8	İçsel Çatışma	0,907	0,29	Sosyoekonomik koşullar	1,551	0,42

Not: *Kurumsal alt bileşenlerin endeks değeri arttıkça o alt bileşen için iyileşme söz konusudur. **Toplam etki $\left[\partial Y / \partial X = X + (XINS * INS_{ortalama})\right]$ ile hesaplanır.[8]

Tablo 4'te kurumsal kalite alt bileşenleri ile ilgili etkileşim değişkenlerinden sadece istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olanlar özetlenmiştir. Her iki ülke grubu için de kurumsal alt bileşenlerin ihracata dayalı büyüme sürecindeki önem sırası incelendiğinde ilk sırada dinsel çatışma alt bileşeninin yer aldığı görülmektedir. Dinsel çatışmalar genelde hükümette veya toplumda bir dini grubun hakim olması neticesinde söz konusu grubun sivil hukuk kuralları yerine kendi kurallarını uygulamak istemeleri ve sosyal ve politik süreçten diğer grupları dışlamak ve inanç özgürlüğünü kısıtlamak istemeleri ile ülke menfaatleri dışında kendi menfaatleri ve kendi kimlikleri için hareket etmeleri nedeniyle çıkabilmektedir. Dinsel çatışmaların artması, ekonomide belirsizlik ortamının oluşmasına neden olabilecek, yatırım ve dış ticaret kararlarının alınmasını engelleyecek niteliktedir. Dolayısıyla hem GOÜ'lerde hem de GÜ'lerde dinsel çatışmasızlık düzeyinin (endeks değerinin artması)

[8]Toplam etkinin hesaplanmasında; Ek 1 ve Ek 2'deki her bir alt bileşenin tahminindeki ihracat katsayıları dikkate alınmalıdır. Ayrıca INS ve alt bileşenlerin ortalama değerleri ise şu şekildedir:

Ülke	GS	SEC	IP	IC	EC	COR	MP	RT	LO	ET	DA	BQ	INS
GOÜ_Ort	0,074	0,050	0,069	0,081	0,096	0,025	0,032	0,042	0,029	0,036	0,037	0,019	0,591
GÜ_Ort	0,081	0,079	0,091	0,104	0,107	0,044	0,053	0,051	0,052	0,047	0,052	0,035	0,793

Kaynak: PRS Group (2015); International Country Risk Guide, https://www.prsgroup.com/explore-our-products/international-country-risk-guide/ (Erişim Tarihi: 03.06.2015)

*GS: Hükümet istikrarı, SEC: Sosyoekonomik koşullar, IP: Yatırım profili, IC: İçsel çatışmalar, EC: Dışsal çatışmalar, COR: Yolsuzluk, MP: Siyasette askeri yaptırım düzeyi, RT: Dinsel çatışmalar, LO: Hukuk ve düzen, ET: Etnik çatışmalar, DA: Demokratik hesap verebilirlik, BQ: Bürokratik kalite, INS: 12 alt bileşenin toplamını ifade etmektedir.

sağlanması durumunda ihracata dayalı ekonomik büyümenin daha güçlü bir ilişkiye sahip olacağı ifade edilebilir.

Hem GOÜ'ler hem de GÜ'ler açısından ön planda olan kurumsal alt bileşenlerden bir diğeri yolsuzluktur. Yolsuzluğun azalması (endeks değerinin artması) ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini daha da güçlendirmektedir. Yolsuzluk, dış ticaret boyutunda özellikle ihracat ve ithalat lisansları, döviz kontrolleri, vergi ödemeleri ve kredi kullanımları gibi alanlarda yaşanmaktadır. Söz konusu durum rant sağlama ve kayırmacılığa yol açması nedeni ile ekonomide belirsizlik ve istikrarsızlık yaşanmasına neden olmaktadır. Diğer yandan yolsuzluklar, genel anlamda ülkede ekonomik ve finansal ortamın bozulmasına, özel kesim ve hükümetin etkinliğinin ve verimliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Bunun yanında yolsuzluklar, politik istikrarın da kaybedilmesine yol açması nedeni ile önemli bir faktördür.

Bürokratik kalite değişkeni GOÜ'ler açısından göreli olarak üçüncü sırada yer alan kurumsal kalite alt bileşenidir. Bürokratik kalite, ülkede herhangi bir iktidarın değişimi neticesinde politikalarda yaşanan değişimlerin neden olabileceği problemlerin minimum seviyede olması ile ilgilidir. Bir başka ifade ile bürokrasinin güçlü olması durumunda herhangi bir siyasi değişimin, uygulanmakta olan politikalar üzerinde sert değişimler meydana getirmeyeceği kabul edilmektedir. Örneğin, ihracat üzerinde önemli hedefler belirlemiş, bu yönde vergisel teşvikler getirerek özel kesimin yatırımlar yapmasına neden olmuş bir iktidarın değişimi neticesinde söz konusu politikalar üzerinde aksi yönde sert bir değişimin meydana gelmesi ihracat üzerinde kısıtlayıcı bir sonuç meydana getirebilir. Dolayısıyla iktidarlar değişse de politikaların uygulayıcı birimleri olan bürokratların mevcut politikaları uygulamaya devam etmeleri gerekmektedir. Söz konusu değişken GOÜ'lerde olduğu gibi GÜ'ler açısından da önem arz eden değişkenler arasındadır.

Bir ülke içerisinde ırk, milliyet ve dil farklılıklarının yol açabileceği çatışmaları ifade eden etnik çatışmalar kurumsal kalite alt bileşeni GOÜ'lerde analiz neticesinde katsayısının büyüklüğü bakımdan dördüncü sırada yer almıştır. GÜ'lerde ise söz konusu değişkenin ihracata dayalı büyüme süreci etkisi diğer alt bileşenlerle göreli olarak daha alt sıralarda yer almaktadır.

GOÜ'ler için bir diğer önemli alt bileşen siyasette askeri yaptırım düzeyidir. Demokrasilerde hükümet seçim ile göreve gelmektedir. Askeri güçlerin siyasi sürece dahil olma hakkı bulunmamaktadır. Ancak ülke deneyimleri izlendiğinde bazı ülkelerde fiili bir iç ya da dış tehdidin varlığı gibi durumlarda siyasete askeri müdahalenin uygulandığı görülmektedir. GOÜ'lere kıyasla GÜ'lerde söz konusu alt bileşenin diğer kurumsal alt bileşenlere kıyasla daha etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda GÜ'lerin ihracata dayalı büyüme süreçlerinde, ülkelerin demokratik seçimlerinde askeri güçlerin siyasi sürece dahil olmamasının, hükümet politikalarında

istikrar ortamının sağlanmasına, demokratik hesap verebilirlikte ve hükümetin işleyişinde etkinsizliğin, dolayısıyla ekonomideki belirsizliklerin azalmasına neden olacağı, böylece yatırım ve dış ticaret kararlarını olumlu etkileyerek ekonomik büyüme artışına neden olacağı değerlendirilebilir.

Kurumsal alt bileşenler arasında hem GOÜ'ler hem GÜ'ler açısından anlamlı katsayıya sahip bir diğer bileşen dışsal çatışmadır. Söz konusu alt bileşene ait endeks değeri ülkedeki görevli iktidara karşı hem savaş, sınır ötesi çatışma gibi şiddet içeren hem de ticari kısıtlamalar, yaptırımlar, sınır anlaşmazlıkları ve dış yardımlardan mahrum bırakma gibi şiddet içermeyen baskıcı faaliyetlerin değerlendirilmesinden elde edilmektedir. Dolayısıyla dışsal çatışmasızlığın daha az (endeks değerinin daha yüksek) olduğu ülkelerde kurumların ihracata dayalı büyüme üzerindeki toplam etkisi daha yüksek olacaktır.

GOÜ'ler açısından anlamlı bulunan bir diğer alt kurumsal bileşen ise hukuk ve düzendir. Söz konusu alt bileşen ile ülkedeki hukuk sisteminin gücü ve tarafsızlığı değerlendirilmekte ve hukuka uyulup uyulmadığı irdelenmektedir. Aynı zamanda yasaların çiğnenmesi ya da dikkate alınmaması durumunda suç oranlarının artması ile birlikte hukuk ve düzen değişkeni en küçük değeri almakta, değerin yükselmesi ise hukuk ve düzen çerçevesinde kurumsal kalitenin iyileştiğini ifade etmektedir. Bu bulguya göre hukuk ve düzenin daha çok gözetildiği ülkelerde ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisinin daha güçlü olacağı değerlendirmesi yapılabilir. Söz konusu değişkenin GÜ'ler açısından anlamlı bir etkisi bulunmazken bu değişkenin yerini GÜ'ler de sosyoekonomik koşullar bileşeni almaktadır. Sosyoekonomik koşullar değişkeni iş hayatındaki sosyoekonomik baskıların değerlendirilmesinden elde edilen bir kurumsal değişken olup, söz konusu alandaki bir iyileşmenin GÜ'lerde ihracata dayalı büyüme süreci üzerinde anlamlı bir etkide bulunacağı değerlendirilebilir.

GOÜ ve GÜ'ler açısından diğer kurumsal alt bileşenlere kıyasla daha alt sıralarda bulunan değişken içsel çatışmadır. Söz konusu alt bileşen, bir ülkedeki politik şiddetin ve bu şiddetin yönetim üzerindeki fiili ve potansiyel etkisinin değerlendirilmesi ile elde edilmektedir. Dolayısıyla bu alanda yapılacak kurumsal düzenlemelerin ihracata dayalı büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunacaktır.

Genel anlamda GOÜ ve GÜ'lere yönelik elde edilen etkileşim değişkeni katsayıları karşılaştırıldığında, ülkelerin ihracata dayalı büyüme süreçlerinde kurumsal alt bileşenlerin etkilerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Ekonomik büyüme ilişkisinde kurumsal alt bileşenlerin ortaya çıkardığı toplam etkiler değerlendirildiğinde, GOÜ'lerde bürokratik kalite ve siyasette askeri yaptırım düzeyinin toplam etkisinin, GÜ'lerde ise ülkelerdeki dinsel çatışmaların ve yolsuzluğun toplam etkisinin daha büyük olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra genel anlamda bakıldığında alt bileşenlerin ülke grupları içindeki toplam etkileri birbirine yakın olmakla birlikte GÜ'lerde ortaya çıkan etki (0,41-0,43 arası), GOÜ'lere (0,28-0,30 arası)

kıyasla daha yüksektir. Dolayısıyla GÜ'lerde ihracattan yararlanma ve ekonomik büyümenin sağlanması anlamında kurumsal faktörlerin yarattığı toplam etki daha fazladır.

Sonuç

Literatürde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran birçok çalışma mevcuttur. Ancak, bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde kurumsal faktörlerin etkisinin incelenmediği, ülkelerin kurumsal yapısının göz ardı edildiği görülmektedir. Bu çalışma ile literatürdeki söz konusu eksiklik giderilmekte ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bu yönüyle ortaya konulmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi büyüme süreçlerinde dünya ekonomileriyle entegre olabilmek ve dış piyasalar ile rekabet edebilmek için korumacı politikalar yerine vergi ve faiz düzenlemeleri, gerçekçi kur politikaları, ihracat sübvansiyonları ve gelişmeye açık olan endüstrilerin desteklenmesi gibi ihracat ve ekonomik büyümeyi arttırmaya yönelik politikalar izlediği görülmektedir. Ancak, ihracata ilişkin söz konusu politikalar ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki beklenen etkisini göstermesinde bazı durumlarda tek başına yeterli olamamaktadır. Çalışmada bunun nedenlerinden birinin, tamamlayıcı nitelikteki kurumsal düzenlemelerin eksik kalması olabileceği düşüncesinden hareket edilmiştir.

Çalışmada ihracata dayalı büyüme modelinde kurumların rolü, 42 gelişmekte olan ve 33 gelişmiş ülke özelinde 1985-2014 dönemi için araştırılmıştır. Dinamik panel veri modeli için sistem GMM tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmada öncelikle ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Modelde ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yanı sıra iktisadi büyümenin temel belirleyicileri olan emek, sermaye ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca kurumları temsilen ICRG veri tabanından elde edilen kurum değişkeninin modele dahil edilmesi ile kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu ve aynı zamanda ihracata dayalı büyümede ülkelerin kurumsal yapılarının olumlu bir etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İhracat, ülkelerin iktisadi büyümeleri üzerinde etkili olan önemli bir faktördür. Bu bağlamda ülkelerin, kendi yapılarına özgü ihracatı teşvik etmeye yönelik politikalar izlemesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerin kurumsal yapılarının, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini daha da güçlendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla ülkelerin ihracata dönük dış ticaret politikalarını kurumsal yapılarını güçlendirmeye yönelik kurumsal düzenlemelerle desteklemeleri gerekmektedir. Güçlü kurumsal yapı ile sağlanacak mülkiyet

haklarının korunması, işlem maliyetlerinin azaltılması, sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanması, kamulaştırma riskinin kaldırılması ve yolsuzlukla mücadele gibi durumlar ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde ihracattan beklenen yararın daha fazla artmasını sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle dış ticaretin serbestleştirilmesi, düşük gümrük vergileri ve vergi dışı engeller ve ihracat sübvansiyonları gibi ihracata dönük dış ticaret politikalarının yanı sıra ülkedeki belirsizliklerin giderilmesine ve güven ortamının sağlanmasına yönelik kurumsal politikaların da izlenmesi gerekmektedir. Aksi durumda, düşük kurumsal yapıya sahip ülkelerde uygulanan katı ticaret politikaları ticaretin beklenen etkisinin sadece endüstriler içinde ve endüstriler arasında ılımlı bir düzeyde kalmasına ve iktisadi büyüme üzerinde beklenen etkinin oluşmamasına neden olacaktır.

Kaynakça

Abeyasinghe, R. (2004), "Democracy, Political Stability, and Developing Country Growth: Theory and Evidence," *Honors Projects,* 17, 1-31.

Abou-Stait, F. (2005), "Are Exports the Engine of Economic Growth? An Application of Cointegration and Causality Analysis for Egypt, 1977-2003," *African Development Bank Economic Research Working Paper Series,* 76, 1-18.

Acemoğlu, D. ve Robinson, J.A. (2012), *Why Nations Fail, The Origins of Power, Prosperity and Poverty,* Profile Books, London.

Akerlof, G.A. (1970), "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and The Market Mechanism," *Quarterly Journal of Economics,* 84, 488-500.

Alcala, F. ve Ciccone, A. (2004), "Trade and Productivity," *Quarterly Journal of Economics,* 119(2), 613-646.

Anderson, T.W. ve Hsiao, C. (1982), "Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data," *Journal of Econometrics*, 18(1), 47-82.

Arellano, M. ve Bover, O. (1995), "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models," *Journal of Econometrics,* 68, 29-51.

Arellano, M. ve Bond, S. (1991), "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations," *The Review of Economic Studies,* 58(2), 277-297.

Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014), "Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği," *Sosyoekonomi,* 2, 347-366.

Awokuse, O.T. (2006), "Export-Led Growth and The Japanese Economy: Evidence from VAR and Directed Acyclic Graphs," *Applied Economics*, 38(5), 593-602.

Awokuse, O.T. (2008), "Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or Import-Led?," *Applied Economics*, 40(2), 161-173.

Baliamoune-Lutz, M. ve Ndikumana, L. (2007), "The Growth Effects of Openness to Trade and the Role of Institutions: New Evidence from African Countries," *Economics Department Working Paper Series,* 1-28.

Baltagi, H.B. (2013), *Econometric Analysis od Panel Data*, Fifth Edition, John Wiley & Sons Publish, UK.

Barro, R.J. (1994), "Democracy and Growth," *NBER Working Paper Series,* 4909, 1-30.

Becker, G.S. (1964), *Human Capital,* The University of Chicago Press.

Bloom, David E., Sachs, J.D., Collier, P. ve Udry, C. (1998), "Geography, Demography, and Economic Growth in Africa," *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, 207-295.

Bloom, D.E., Canning, D. ve Sevilla, J. (2004), "The Demographic Dividend A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change," *Rand Corporation*, 1-107.

Blundell, R. ve Bond, S. (1998), "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models," *Journal of Econometrics,* 87, 115-143.

Borrman, A., Busse, M. ve Neuhaus, S. (2006), "Institutional Quality and the Gains from Trade," *Hamburg Institute of International Economics, HWWA Discussion Paper,* 341, 1-21.

Brousseau, E. ve Glachant, J.M. (2004), "The Economics of Contracts and The Renewal of Economics," *The Economics of Contracts Theories and Applications* (Der: Eric Brousseau, Jean- Michel Glachant), Cambridge University Press, 3-30.

Butkiewicz, J.L. ve Yanıkkaya, H. (2006), "Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance of the Rule of Law or Democratic Institutions, or Both?," *Economic Modelling*, 23, 648-661.

Coase, R.H. (1937), "The Nature of the Firm," *Economica,* 4(16), 286-405.

Coase, R.H. (1959), "The Federal Communications Commission," The Journal of Law and Economics, 2, 1-40.

Coase, R.H. (1960), "The Problem of Social Cost," *Journal of Law and Economics,* 3, 1-44.

Dollar, D. ve Kraay, A. (2003), "Institutions, Trade and Growth," *Journal of Monetary Economics,* 50, 133-162.

Fanta, E.G. (2011), *"Institutional Quality, Export Performance and Income,"* Yayınlanmamış Doktora Tezi, International Development Studies at the Institute of Development Research and Development Policy, Ruhr University, Bochum.

Faruq, H.A. (2011), "How Institutions Affect Export Quality," *Economic Systems,* 35, 586-606.

Feder, G. (1982), "On Exports and Economic Growth," *Journal of Development Economics,* 12, 59-73.

Freund, C. ve Bolaky, B. (2008), "Trade, Regulations and Income," *Journal of Development Economics,* 87, 309-321.

Giles, J.A. ve Williams, C.L. (2000), "Export-Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results. Part 1," *The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review,* 9(3), 261-337.

Grossman, M. (1999), "The Human Capital Model of the Demand for Health," *NBER Working Paper No 7078*, 1-98.

Hadhek, Z. ve Mrad, F. (2015), "Trade Openness, Institutions and Economic Growth," *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences,* 75, 96-104.

Howell, L.D. (2011), "International Country Risk Guide Methodology," East Syracuse, PRS Group, https://www.prsgroup.com/wp.../11/ icrgmethodology.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2018).

Jansen, M. ve Nordas, H.K. (2004), "Institutions, Trade Policy and Trade Flows," *Centre for Economic Policy Research*, Discussion Paper, 4418, 1-18.

Kaplan, F. ve Yapraklı S. (2014), "The Impacts of Institutions, Openness and Macroeconomic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis on Middle Income Countries," *Ekonometri ve İstatistik Dergisi,* 20, 104-123.

Knack, S. ve Keefer, P. (1995), "Institutions and Economic Performance: Institutional Measures Cross-Country Tests Using Alternative," *Economics and Politics,* 7(3), 207-227.

Law, S.H., Lim, T.C. ve Ismail, N.W. (2013), "Institutions and Economic Development: A Granger Causality Analysis of Panel Data Evidence," *Economic Systems,* 37, 610-624.

Leblang, D.A. (1996), "Property Rights, Democracy and Economic Growth," *Political Research Quarterly,* 49(1), 5-26.

Levchenko, A.A. (2010), "International Trade and Institutional Change," *NBER Working Paper*, 17675, 1-39.

Mankiw, N.G., Romer, D. ve Weil, D.N. (1992), "A Contribution to the Empirics of Economic Growth," *The Quarterly Journal of Economics,* 107(2), 407-437.

Mehrara, M. ve Keikha, A. (2013), "The Effect of Institutional Quality on the Export of Developing Countries," *Journal of Empirical Economics,* 1(3), 104-106.

Mushkin, S.J. (1962), "Health as an Investment," *Journal of Political Economy,* 70(5), 129-157.

Niyongabo, G. (2004), "Trade Openness Policy, Quality of Institutions and Economic Growth," *Centre d'Etudes et de Recherche sur le Développement International (CERDI),* Université d'Auvergne, Clermont Ferrand, France.

North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.

North, D.C. (2010), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans,* (Çev.: Gül Çağalı Güven), Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

North, D.C. ve Wallis, J.J. (1994), "Integrating Institutional Change and Technical Change in Economic History A Transaction Cost Approach," *Journal of Institutional and Theoretical Economics,* 50(4), 609-624.

Ojeaga, P., George, E., Alege, P.O. ve Ogundipe, A. (2014), "International Trade, Do Institutions Matter? Evidence from Regional Studies," *Theoretical Economics Letters*, 4, 584-597.

Panas, E. ve Vamvoukas, G. (2002), "Further Evidence on the Export-Led Growth Hypothesis," *Applied Economics Letters,* 9(11), 731-735.

PRS Group (2015), *International Country Risk Guide*, https://www.prsgroup.com/explore-our-products/international-country-risk-guide/, (Erişim Tarihi: 03.06.2015).

Ram, R. (1985), "Exports and Economic Growth: Some Additional Evidence," *Economic Development and Cultural Change,* 33(2), 415-425.

Riezmann, R.G., Whiteman, C.H. ve Summers, P.M. (1996), "The Engine of Growth or its Handmaiden? A Time-Series Assessment of Export-Led Growth," *Empirical Economics,* 21, 77-110.

Rodrik, D. (2000), "Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them?," *Studies in Comparative International Development,* 35, 3-31.

Rodrik, D. (2009), *Tek Ekonomi Çok Reçete*: *Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme,* Eflatun Yayınevi, Ankara.

Rodrik, D., Subramanian, A. ve Trebbi, F. (2002), "Institutional Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development," *National Bureau of Economic Research- NBER* Working Papers 3905, 1-44.

Roodman, D. (2006), "How to do xtabond2: an Introduction to "Difference" and "System" GMM in Stata," *The Center for Global Development*, Working Paper Number 103, 1-50.

Schultz, T.P. (1999), "Health and Schooling Investments in Africa," *The Journal of Economic Perspectives,* 13(3), 67-88.

Simon, H.A. (1955), "A Behavioral Model of Rational Choice," *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118.

Şahin, D. (2018), "MENA Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi," *İktisadi Yenilik Dergisi,* 5 (1), 1-9.

Temiz, D. ve Korkmaz, S. (2007), "Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1965-2005 Dönemi," *TÜİK 16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 266-278.

Tsegaye, D.L. (2015), "Trade and Growth Nexus in South Korea: Analysis Using Vector Error Coreection Model and Granger Causality Test," *Global Development Network Working Paper Series*, 88, 1-22.

Tyler, W.G. (1981), "Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence," *Journal of Development Economics,* 9(1), 121-130.

Verdoorn, P.J. (1949), "Fattori Che Regolano Lo Sviluppo Della Produttività Del Lavoro, L'Industria," 1, 45-53.

World Bank (Dünya Bankası) (2016), *World Development Indicators*, http://databank.worldbank.org/data/home.aspx (Erişim Tarihi: 04.04.2018)

Yapraklı, S. (2008), "Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama," *Ege Akademik Bakış,* 8(1), 301-317.

Zeynalov, A. (2016), "The Gravity of Institutions in a Resource-Rich Country: The Case of Azerbaijan," *International Economics and Economic Policy*, 14, 239-261.

Ek 1: GOÜ'lerde Kurumsal Alt Bileşenlere İlişkin Dinamik Panel Veri Tahmin Sonuçları (N:42 T:30)

Bağımlı Değişken (*Y*)	Kurumsal Alt Bileşenler											
	Sosyo Ekonomik Koşullar	**Hükümet İstikrarı**	**Yatırım Profili**	**İçsel Çatışma**	**Dışsal Çatışma**	**Yolsuzluk**	**Siyasette Askeri Yaptırım Düzeyi**	**Dinsel Çatışma**	**Hukuk ve Düzen**	**Etnik Çatışma**	**Demokratik Hesap Verebilirlik**	**Bürokratik Kalite**
	SEC	**GS**	**IP**	**IC**	**EC**	**COR**	**MP**	**RT**	**LO**	**ET**	**DA**	**BQ**
Y_{t-1}	0,085 [0,003] (0,000)***	0,076 [0,005] (0,000)***	0,071 [0,004] (0,000)***	0,092 [0,003] (0,000)***	0,088 [0,002] (0,000)***	0,085 [0,002] (0,000)***	0,088 [0,002] (0,000)***	0,078 [0,004] (0,000)***	0,089 [0,003] (0,000)***	0,085 [0,003] (0,000)***	0,089 [0,003] (0,000)***	0,092 [0,004] (0,000)***
X	0,290 [0,020] (0,000)***	0,428 [0,017] (0,000)***	0,420 [0,214] (0,000)***	0,220 [0,016] (0,000)***	0,130 [0,022] (0,000)***	0,154 [0,013] (0,000)***	0,211 [0,017] (0,000)***	0,064 [0,017] (0,000)***	0,254 [0,019] (0,000)***	0,178 [0,018] (0,000)***	0,264 [0,024] (0,000)***	0,217 [0,014] (0,000)***
M	0,084 [0,018] (0,000)***	0,100 [0,018] (0,000)***	0,094 [0,018] (0,000)***	0,082 [0,016] (0,000)***	0,084 [0,016] (0,000)***	0,071 [0,018] (0,000)***	0,071 [0,016] (0,000)***	0,098 [0,012] (0,000)***	0,075 [0,018] (0,000)***	0,077 [0,017] (0,000)***	0,073 [0,017] (0,000)***	0,074 [0,017] (0,000)***
K	0,395 [0,017] (0,000)***	0,366 [0,016] (0,000)***	0,380 [0,015] (0,000)***	0,396 [0,016] (0,000)***	0,391 [0,014] (0,000)***	0,396 [0,017] (0,000)***	0,398 [0,015] (0,000)***	0,367 [0,013] (0,000)***	0,405 [0,003] (0,000)***	0,396 [0,017] (0,000)***	0,408 [0,015] (0,000)***	0,400 [0,016] (0,000)***
L	0,002 [0,001] (0,488)	-0,002 [0,0002] (0,519)	-0,0005 [0,003] (0,874)	-0,001 [0,003] (0,750)	0,002 [0,003] (0,433)	0,004 [0,003] (0,200)	-0,002 [0,004] (0,504)	-0,003 [0,003] (0,439)	-0,002 [0,002] (0,428)	-0,002 [0,0001] (0,458)	0,006 [0,004] (0,173)	-0,004 [0,004] (0,284)
H	-0,001 [0,001] (0,000)***	-0,0007 [0,0002] (0,000)***	-0,0007 [0,0001] (0,000)***	-0,0006 [0,0001] (0,000)***	-0,0006 [0,0001] (0,000)***	-0,001 [0,0001] (0,000)***	-0,0007 [0,0001] (0,000)***	-0,0007 [0,0001] (0,000)***	-0,0001 [0,000] (0,000)***	-0,0008 [0,0001] (0,000)***	-0,0008 [0,0001] (0,000)***	-0,0008 [0,0001] (0,000)***
INS	-0,147 [0,098] (0,133)	0,086 [0,118] (0,464)	0,032 [0,089] (0,714)	-0,128 [0,059] (0,029)**	-0,184 [0,065] (0,005)***	-0,558 [0,259] (0,031)**	-0,052 [0,179] (0,773)	-0,281 [0,110] (0,011)**	0,075 [0,169] (0,658)	0,005 [0,194] (0,978)	-0,416 [0,218] (0,056)*	0,537 [0,419] (0,200)
*X*INS*	0,136 [0,300] (0,649)	-2,106 [0,193] (0,000)***	-2,008 [0,227] (0,000)***	0,907 [0,154] (0,000)***	1,641 [0,220] (0,000)***	5,009 [0,385] (0,000)***	2,758 [0,329] (0,000)***	5,356 [0,451] (0,000)***	1,354 [0,506] (0,007)***	3,252 [0,436] (0,000)***	0,896 [0,621] (0,149)	4,230 [0,473] (0,000)***
AR(1) p-değ.	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
AR(2) p-değ.	0,568	0,495	0,512	0,534	0,515	0,532	0,683	0,955	0,575	0,656	0,626	0,520
Hansen p-değ	0,505	0,443	0,380	0,496	0,461	0,498	0,610	0,244	0,523	0,511	0,484	0,454
Ülke Sayısı	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
Araç D. Sayı.	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36
Gözlem	1.218	1.218	1.218	1218	1.218	1.218	1.218	1.218	1.218	1.218	1.218	1.218

Ek 2: GÜ'lerde Kurumsal Alt Bileşenlere İlişkin Dinamik Panel Veri Tahmin Sonuçları (N:33 T:30)

Bağımlı Değişken *(Y)*	Kurumsal Alt Bileşenler											
	Sosyo Ekonomik Koşullar	**Hükümet İstikrarı**	**Yatırım Profili**	**İçsel Çatışma**	**Dışsal Çatışma**	**Yolsuzluk**	**Siyasette Askeri Yaptırım Düzeyi**	**Dinsel Çatışma**	**Hukuk ve Düzen**	**Etnik Çatışma**	**Demokratik Hesap Verebilirlik**	**Bürokratik Kalite**
	SEC	**GS**	**IP**	**IC**	**EC**	**COR**	**MP**	**RT**	**LO**	**ET**	**DA**	**BQ**
Y_{t-1}	0,045 [0,007] (0,000)***	0,044 [0,005] (0,000)***	0,042 [0,006] (0,000)***	0,538 [0,004] (0,000)***	0,057 [0,007] (0,000)***	0,050 [0,006] (0,000***)	0,055 [0,005] (0,000)***	0,050 [0,005] (0,000)***	0,048 [0,007] (0,000)***	0,044 [0,006] (0,000)***	0,047 [0,006] (0,000) ***	0,050 [0,007] (0,000)***
X	0,294 [0,019] (0,000)***	0,352 [0,061] (0,000)***	0,530 [0,019] (0,000)***	0,245 [0,045] (0,000)***	0,058 [0,048] (0,223)	0,281 [0,024] (0,000)***	0,239 [0,030] (0,000)***	0,181 [0,046] (0,000)***	0,376 [0,017] (0,000)***	0,333 [0,033] (0,000)***	0,343 [0,044] (0,000) ***	0,352 [0,018] (0,000)***
M	-0,018 [0,012] (0,126)	-0,022 [0,014] (0,122)	-0,013 [0,013] (0,320)	-0,022 [0,012] (0,072)*	-0,014 [0,012] (0,225)	-0,020 [0,014] (0,150)	-0,014 [0,014] (0,339)	-0,029 [0,014] (0,031)**	-0,014 [0,012] (0,260)	-0,017 [0,014] (0,225)	-0,026 [0,019] (0,178)	-0,015 [0,014] (0,290)
K	0,331 [0,010] (0,000)***	0,337 [0,010] (0,000)***	0,332 [0,006] (0,000)***	0,328 [0,008] (0,000)***	0,328 [0,007] (0,000)***	0,325 [0,007] (0,000)***	0,327 [0,008] (0,000)***	0,325 [0,009] (0,000)***	0,329 [0,009] (0,000)***	0,330 [0,009] (0,000)***	0,329 [0,008] (0,000)***	0,329 [0,009] (0,000)***
L	0,005 [0,005] (0,361)	0,003 [0,002] (0,057)*	0,002 [0,006] (0,785)	0,007 [0,003] (0,052)*	0,007 [0,002] (0,000)***	0,013 [0,007] (0,045)**	0,008 [0,004] (0,041)**	0,011 [0,006] (0,084)*	0,008 [0,006] (0,155)	0,010 [0,005] (0,046)**	0,014 [0,012] (0,240)	0,007 [0,006] (0,209)
H	-0,0004 [0,001] (0,650)	-0,0008 [0,0003] (0,014)**	-0,001 [0,005] (0,241)	-0,0000 [0,0007] (0,947)	-0,0000 [0,0001] (0,609)	0,001 [0,001] (0,620)	-0,0001 [0,0008] (0,886)	0,001 [0,001] (0,479)	0,0001 [0,0009] (0,915)	0,0009 [0,001] (0,477)	0,001 [0,002] (0,703)	-0,0002 [0,001] (0,808)
INS	0,076 [0,272] 0,781	0,174 [0,038] (0,000)***	0,259 [0,211] (0,219)	-0,026 [0,140] (0,853)	0,018 [0,027] (0,500)	-0,489 [0,642] (0,446)	-0,068 [0,333] (0,839)	-0,414 [0,607] (0,495)	-0,080 [0,408] (0,845)	-0,347 [0,509] (0,495)	-0,560 [1,174] (0,633)	-0,015 [0,683] (0,982)
*X*INS*	1,551 [0,250] (0,000)***	0,766 [0,818] (0,349)	-1,346 [0,148] (0,000)***	1,695 [0,426] (0,000)***	3,322 [0,403] (0,000)***	3,411 [0,726] (0,000)***	3,359 [0,596] (0,000)***	4,972 [0,940] (0,000)***	0,654 [0,437] (0,134)	1,721 [0,603] (0,004)***	1,696 [1,035] (0,102)	1,786 [0,732] (0,015)***
AR(1)p-değ.	0,002	0,002	0,002	0,001	0,002	0,002	0,002	0,001	0,002	0,002	0,002	0,002
AR(2) p-değ.	0,774	0,857	0,674	0,950	0,843	0,893	0,919	0,822	0,846	0,826	0,875	0,880
Hansen p-dğ.	0,313	0,291	0,276	0,312	0,312	0,336	0,318	0,318	0,321	0,310	0,309	0,319
Ülke Sayısı	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Araç D. Sayı.	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36
Gözlem	957	957	957	957	957	957	957	957	957	957	957	957